

Originalni naučni rad
UDK:364.632:343.62-053.6
DOI:10.7251/ZND2106321T

POREMEĆEN SISTEM VRIJEDNOSTI KOD MLADIH KROZ PRIZMU NASILJA

*Mr Ilija Trninić, doktorand politikologije Fakulteta političkih nauka
Univerziteta u Banjoj Luci
„Pereptuum mobile – Institut za razvoj mladih i zajednice“*

***Apstrakt:** Socijalno-neprilagođeno ponašanje mladih je posljedica krize društva, neorganizovanosti, socio – ekonomske situacije, ratnih dešavanja, ali i i krize onih faktora koji bi trebalo da budu nosioci socijalizacije ličnosti djeteta, prije svega porodice i škole. Takođe, odbacivanje i prevazilaženje ranijih društvenih normi, te još nejasno precizirane i nedefinisane nove, a koje evidentno nisu usklađene sa transformacijom političkih, ekonomskih i socijalnih prilika u Bosni i Hercegovini, otežavaju mladima da prepoznaju i prihvate nove društvene norme i vrijednosti. Upravo i cilj ovog rada jeste da kroz krizu sistema vrijednosti ukažemo koliko mladi danas imaju izražene asocijalne stavove i ispoljavaju delinkventno ponašanje u školi, te koliko je potrebno raditi na korekciji takvih asocijalnih vidova ponašanja i preventivno djelovati na sve oblike devijantnog ponašanja kako u školi tako i van nje.*

***Ključne riječi:** socijalno neprilagođeno ponašanje, sistem vrijednosti, škola, socijalizacija.*

Socijalno neprilagođeno ponašanje mladih

Društvena anomija se direktno reflektuje i na ponašanje mladih, njihove stavove i poglede na svijet. Razni devijantni oblici ponašanja su postali naša svakodnevica, a socijalno neprilagođeno ponašanje mladih problem sa kojim se društvo sve više suočava.

Mladi danas žive u društvu krize i rizika, koje oni nisu proizveli, već upravo oni postaju žrtve krize društva i rizika koje je proizveo svijet odraslih. Oni postaju rizična populacija sa brojnim rizičnim i kriminogenim obilježjima, a neki od njih se i

počinju ponašati u skladu sa tim obilježjima (Milosavljević, 2004). Mladi, sve češće, uzore pronalaze u medijskim zvjezdama iz TV rijalitija, ali i u ljudima iz svijeta kriminala. «Najbolji primjer za ovu konstataciju su promocija ljudi iz vrha organizovanog kriminala kroz njihov stil života koji se medijski predstavljao kao poželjan: to je slika kombinacije patriotizma, moći, uspješnog poslovanja i lagodnog života» (Jugović, 2009: 397).

Medijska popularizacija ljudi iz svijeta kriminala svakako je pomogla ukupnoj eroziji sistema vrijednosti, ali i opadanju percepcije o važnosti formalnog normativnog sistema vrijednosti. U takvoj društvenoj atmosferi, mladi se sve više oduševljavaju takvim «socijalnim buntovnicima», njihovim načinom života, žargonom, životnim stavovima i ponašanjem u javnom životu. Takvi uzori, njihovo ponašanje i stavovi, negativno se odražavaju na djecu i mlade koji često žele da budu kao i njihovi uzori. Uzroke ovakvih poremećaja u ponašanju kod djece i mladih ljudi pronalazimo u nedavnim ratnim dešavanjima, ekonomskoj i političkoj krizi, nezaposlenosti, siromaštvu, tranziciji kroz koju prolazimo, uticaju raznih subkultura i drugim sličnim faktorima (Radovanović, 2007). Upravo takav poremećeni sistem vrijednosti stvara kod djece i mladih kriminogenu inficiranost koja je sve prisutnija u našem društvu, posebno u zemljama koje su u procesu tranzicija kao što je slučaj i sa Bosnom i Hercegovinom (Macanović, 2014). Promjene tranzicijskog društva uslovljavaju i promjene u strukturi devijacija koje dobijaju nove forme, dinamiku i promijenjenu kauzalnost. U kontekstu takvog društva koje karakterišu velike «tranzicijske tegobe» sa izraženim brojnim oblicima društvenih devijacija, razmatranje i izučavanje ovih pojava jeste u isto vrijeme i moralno, humanističko, ekonomsko, sociološko i pravno pitanje (Jugović, 2009).

Kriminogena inficiranost mladih i devijantno ponašanje mladih je prije svega, sociološki problem, jer predstavlja posljedicu krize (ekonomske, političke,..) i poremećenog sistema vrijednosti u društvu. Međutim, ne smijemo zanemariti ni psihološki i pravni aspekt, jer ova pojava zahtijeva i proučavanje ličnosti kriminogeno inficiranog lica, a prelazak iz kriminogene inficiranosti u delinkventno ponašanje zahtijeva i određeno kažnjavanje od društva, što ukazuje i na pravni problem (Nikolić, 1985). Ova pojava predstavlja «sindrom ili virus» koji se veoma lako širi među mladim, ali i odraslim ljudima pod uticajem kriminogenih faktora. Radi se o pojavi koja se javlja kao rezultat poremećenog sistema vrijednosti u društvu i kao takva negativno utiče na socijalizaciju mladih. Kriminogena inficiranost se prepoznaje kroz pojave kao što su: nemoralno ponašanje mladih, destruktivni stavovi, prihvatanje pogrešnih normi ponašanja, odbacivanje sugestija i savjeta roditelja, prihvatanje žargona i kodeksa pojedinih subkultura, koji veoma često imaju problema sa zakonom zbog činjenja krivičnih djela, konzumiranje

alkohola i opojnih sredstava, a radi ulaska i prihvatanja od strane neke vršnjačke grupe i sl. Ova pojava prisutna je u svim društvenim sistemima, ali svakako manje u onima koji su dobro uređeni (Macanović, 2014). «Kriminogena inficiranost se u literaturi dovodi u vezu sa inficiranošću među osuđenim licima koja je specifična za njihovu subkulturu. Ona se posmatra u jednom zatvorenom sistemu, gdje prevladavaju razne deprivacije koje utiču na pojavu kriminogene inficiranosti među osuđenim licima» (Bogojević, 1991: 5).

Demokratski odnosi kojima društvo teži stvaraju mogućnost sve većeg izbora i slobode da se gradi drugačiji vrijednosni sistem od službeno propisanog, što ukazuje na činjenicu da je sve što nije zakonski kažnjivo dozvoljeno, a što se danas u Bosni i Hercegovini sve češće zloupotrebljava i pripisuje snalažljivosti pojedinaca (Tomić, 2005). Međutim, situacija u našem društvu ukazuje da danas mnogi građani ne samo što pokušavaju prilagođavati sistem vrijednosti svojim ličnim interesima, ili stvarati potpuno novi, nego svakodnevno krše i postojeći, a za to nisu zakonski kažnjeni. Upravo rezultat takve entropije u društvu su i brojni tajkuni, prisustvo sve većeg broja ljudi sa lažnim diplomama, ali i zloupotrebe položaja, korupcija službenika, političke malverzacije i sl. Takvo stanje u društvu je i proizvelo pojavu kriminogene inficiranosti.

Izvršenju krivičnog djela prethodi period u kojem se akumulira kriminogeno inficiranje iz kojeg proističe inkriminacija, jer kada se inkrimisano djelo desi, više nije moguća prevencija, već samo resocijalizacija. Takođe, kriminogenu inficiranost često poistovjećuju sa maloljetnom delinkvencijom, a veoma često je i definišu na isti način. Da bismo otklonili nejasnoće o pojmu kriminogene inficiranosti, neophodno je objasniti sam pojam, njegov nastanak, karakteristike, odnos sa predelinkventskim i delinkventskim ponašanjem (Macanović, 2011). Iako se pojam «kriminogena inficiranost» ne nalazi u pedagoškim i kriminološkim leksikonima i rječnicima, riječ «kriminogen» potiče od latinske riječi *crimen* (crimen) što znači grijeh, krivnja, prekršaj, zločin. Rimljani su riječ *crimen* upotrebljavali višeznačno, u početku kao sudsku presudu, a zatim se značenje proširilo i na krivnju i prijekor. Kriminogen znači «neko ko stvara kriminal», koji pobuđuje na kriminal. Pojam «inficirati» potiče od latinske riječi *ficiram* (ficiram) što znači zaraziti ili okužiti (Klaić, 1983). Ako posmatramo pojam inficiranosti kao zaraženost nekom pojavom ili virusom, onda bi se kriminogena inficiranost odnosila na neku štetnu infekciju. U tom pogledu kriminogena inficiranost je posljedica inficiranosti sistema vrijednosti u društvu, te bi se ovaj pojam odnosio na inficirane (bolesne) stavove ljudi koje treba liječiti.

Kriminogena inficiranost je posljedica manjkavosti socijalizacije i koja se prepoznaje u stavovima djece i mladih, a koji su u suprotnosti sa sistemom vrijednosti i normama društva u kojem žive. Kao takva, kriminogena inficiranost je nepresušan izvor i osnova za javljanje svih oblika neprilagođenog ponašanja, što ukazuje na činjenicu da se niko ne rađa kao loš, problematičan ili kriminalac i da se devijantni oblici ponašanje kod mladih ne dešavaju slučajno (Macanović, 2020).

Socijalno-neprilagođeno ponašanje, kao i kriminogena inficiranost proističe iz društvene dezorijentacije koja se najbolje oslikava osjećanjima mnogih građana koji naziru šta nestaje, ali ne znaju šta nastaje. Takvu društvenu dezorganizaciju Jugović (2007) naziva stanjem anomije, onako kako ju je definisao Emil Dirkem (Emile Durkheim). Anomija nastaje kao posljedica društvenih promjena kada jedan sistem nestaje, a drugi još nije nastao. Slabljenjem tradicionalnih normi, ljudi smatraju da ih otvoreno i češće mogu kršiti, te su sigurniji da neće dobiti neku ozbiljniju kaznu (Milić, 2010). Upravo ta društvena dezorganizacija i gubitak kontrole faktora socijalizacije nad vaspitanjem djece i mladih, utiče na pojavu kriminogene inficiranosti koja predstavlja osnovu svih vidova poremećaja u ponašanju, posebno predelinkventnog i delinkventnog ponašanja. Želeći da se bavimo ovim problemom, mi zapravo pokušavamo pronaći mogućnost da pomognemo društvu u prevenciji ove pojave koja je sve prisutnija kod učenika u osnovnim i srednjim školama.

Metodološki pristup u istraživanju

Polazeći od stanja u kome se nalazi naše društvo, te sve većeg uticaja brojnih kriminogenih faktora, mi smo se u našem istraživanju željeli baviti problemom krize sistema vrijednosti koja je uzrok poremećaja u ponašanju mladih.

Predmet istraživanja jeste spoznaja koliko društvene i vrijednosne promjene utiču na devijantno ponašanje učenika i njihov sistem vrijednosti.

Cilj istraživanja je utvrđivanje oblika i intenziteta devijantnog ponašanja mladih koji se po procjeni učenika najviše javljaju u školi i okolini.

Zadaci istraživanja:

1. Utvrditi oblike delinkventnog ponašanja koji se po procjeni učenika osnovnih i srednjih škola najčešće pojavljuju u školi i okolini.
2. Ustanoviti koliko su učenici izloženi nasilju u školi od strane drugih učenika koji su skloni delinkventnom ponašanju..

Metode istraživanja. Metodom teorijske analize istražili smo prisutnosti pojedinih oblika delinkventnog ponašanja u osnovnoj i srednjoj školi.

Tehnike istraživanja. U našem istraživanju koristili smo i tehniku anketiranja kako bismo prikupili podatke kako učenici procjenjuju i vrednuju prisutnost delinkventnog ponašanja u školi i okolini.

Uzorak istraživanja. Uzorak su sačinjavali učenici sedmog i osmog razreda u pet osnovnih škola (296 učenika), te učenici prvog i trećeg razreda u pet srednjih škola (318 učenika) na području grada Tuzle i Bjeljine. Istraživanje je sprovedeno 2019. godine.

Oblici delinkventnog ponašanja koji se pojavljuju u školi i okolini

U našem istraživanju pretpostavili smo da postoje različiti oblici delinkventnog ponašanja koji se pojavljuju u školi i okolini. Primjenom upitnika željeli smo utvrditi koji se oblici delinkventnog ponašanja, po mišljenju učenika osnovnih i srednjih škola, najčešće javljaju u školi i njihovoj okolini. Učenicima su u pitanju ponuđeni najčešći oblici delinkventnog ponašanja koji se javljaju kod mladih ljudi, a oni su na osnovu ličnog iskustva odabrali one oblike koji su po njihovom mišljenju najčešće javljaju u školi i njihovoj okolini.

Tabela 1. Oblici delinkventnog ponašanja u školi i okolini

Oblici delinkventnog ponašanja	Škola			
	Osnovna		Srednja	
Sklonost skitnji i bježanje od kuće	33	10,4%	17	5,7%
Krađe	89	28%	65	23%
Nasilničko ponašanje	35	11%	28	9,5%
Bježanje iz škole - sa časova	64	20,1%	90	30,4%
Kockanje	10	3,1%	30	10,1%
Konzumiranje opojnih sredstava i alkohola	14	4,4%	20	6,7%
Verbalno vrijeđanje	59	18,5%	37	12,5%
Seksualno zlostavljanje	14	4,4%	9	3%
Ukupno	318	100%	296	100%

Analizirajući odgovore učenika osnovne i srednje škole primjećujemo da su najčešći oblici delinkventnog ponašanja po njihovom mišljenju krađe, bježanje iz škole - sa časova, verbalno vrijeđanje i nasilničko ponašanje. Posmatrajući njihove odgovore, evidentno je da oblici delinkventnog ponašanja kao što su sklonost skitnji i bježanje od kuće, krađe, nasilničko ponašanje, verbalno vrijeđanje, seksualno zlostavljanje prisutniji i u porastu u osnovnim školama u odnosu na srednje škole. Posljedice neadekvatne socijalizacije mladih zbog krize u porodici i njene disfunkcionalnosti, loših materijalnih prilika, nefunkcionalnosti škole, nedostatka drugih vaspitnih

uticaja, prije svega vaspitno – obrazovnih i kulturnih institucija, dovele su do brojnih poremećaja u ponašanju mladih, na šta i ovi oblici delinkventnog ponašanja ukazuju. Bježanje iz škole i verbalno vrijeđanje su najzastupljeniji oblici devijantnog ponašanja koji odražavaju odnos prema školi i školskim obavezama, ali i nedostatka kulture komuniciranja.

Disfunkcionalnost porodice, kao i sama psihološka atmosfera u porodici, agresivnost roditelja prema djeci, prenosi na djecu, a ona svoju frustriranost prenose na okolinu, najčešće u školi, maltretirajući verbalno ili fizički vršnjake u školi (Radulović, 2006). Takođe, devijantni oblici kao što su bježanje sa časova – iz škole, kockanje, konzumiranje opojnih sredstava i alkohola znatno su prisutniji u srednjim školama i okolini, po mišljenju učenika, u odnosu na osnovne škole. U srednjim školama učenici prolaze kroz fazu adolescencije u kojoj se često suočavaju sa raznim problemima, a usljed nedovoljnog samopouzdanja, podliježu raznim porocima kao što su alkoholizam i narkomanija, pokušavajući na taj način zaboraviti, ili privremeno pobjeći od problema. Bježanje sa časova ili iz škole je samo indikator problema kod mladih, jer ovaj oblik je uvijek povezan sa drugim oblicima delinkventnog ponašanja kao što su kockanje, narkomanija i sl. U srednjim školama postoji određena hijerarhija, posebno u starijim razredima, u kojoj se tačno prepoznaju pojedinci ili grupe koje su sklone delinkventnom ponašanju, kao na primjer pojedinci ili grupe učenika koje su sklone fizičkom maltretiranju i reketiranju učenika, grupe koje preprodaju lakše opojne droge, i sl. U srednjim školama učenici su zreliji, ali i smjeliji u vezi daljeg kršenja određenih normi ponašanja, jer su uvidjeli da sankcije nisu takve da bi značajno uticale na njihove stavove i ponašanje, te ohrabreni izostajanjem adekvatne sankcije od društva, oni i dalje nastavljaju sa ozbiljnijim kršenjem i narušavanjem istih. Na osnovu prikazanih rezultata istraživanja možemo konstatovati da učenici osnovnih i srednjih škola uočavaju i identifikuju pojedine oblike delinkventnog ponašanja koji su najčešće prisutni u školi i okolini, što ukazuje i na njihovo pravilno rasuđivanje kada je u pitanju problem maloljetničke delinkvencije.

Prisutnost vršnjačkog nasilja u školama

Druga hipoteza koju smo postavili u našem istraživanju odnosila se na pretpostavku da su učenici često izloženi nasilju od strane vršnjaka sklonih delinkventnom ponašanju. Nakon prikupljenih podataka izvršili smo kvalitativnu analizu svih dobijenih odgovora ispitanika

U prethodnoj hipotezi utvrdili smo koji se oblici delinkventnog ponašanja najčešće javljaju po mišljenju učenika osnovnih i srednjih škola u školama i njihovoj okolini i koliko njihova procjena o prisutnosti delinkventnog ponašanja zavisi od njihove kriminogene inficiranosti. Polazeći upravo od tih rezultata istraživanja, željeli smo utvrditi koliko je u školi prisutna pojava vršnjačkog nasilja, kao i kakav je odnos učenika prema vršnjacima koji ispoljavaju delinkventno ponašanje. Zbog sve veće prisutnosti vršnjačkog nasilja u školama zanimalo nas je mišljenje učenika koliko su oni izloženi maltretiranju od učenika koji su skloni delinkventnom ponašanju.

Tabela 2. Vršnjačko nasilje u školama

Škola	Maltretiranje od strane drugih učenika									
	Da		Ne		Ponekad		Ne znam		Ukupno	
Osnovna	19	6%	220	69,2%	31	9,7%	48	15%	318	100%
Srednja	14	4,7%	219	74%	25	8,4%	34	11,5%	296	100%
Ukupno	33		439		56		82		614	

Poredeći odgovore učenika osnovnih i srednjih škola uviđamo da je maltretiranje učenika u osnovnim školama od učenika sklonim delinkventnom ponašanju nešto češća pojava nego u srednjim školama. Djeca u Bosni i Hercegovini mlađa od 14 godina ne podliježu zakonskim krivičnim sankcijama, te se kažnjavanje ovog oblika delinkventnog ponašanja svodi samo na školske vaspitno – disciplinske mjere što često i nema posebnog efekta kada je u pitanju spriječavanje i suzbijanje vršnjačkog nasilja u školama. Često se dešava da učenici starijih razreda, ili čak učenici srednjih škola, sačekuju učenike osnovnih škola nakon nastave maltretirajući ih, ili reketirajući, kako bi ostvarili određenu materijalnu korist. Takva djeca, iako izložena maltretiranju, često ne smiju prijaviti zlostavljanje, bojeći se revanšizma i drugih mogućih posljedica. Posljedice takvog maltretiranja ostavljaju tragove na formiranje ličnosti i ponašanje takvog djeteta. U srednjim školama kao što su gimnazija, medicinska škola, ili ekonomska škola, vršnjačko nasilje je rijetko za razliku od škola kao što su ugostiteljska, tehnička ili poljoprivredna koje, uglavnom, pohađaju učenici koji su skloni takvom ponašanju, pa ne čudi činjenica da je upravo u takvim školama i vršnjačko nasilje učestalije. Procjenjujući da je delinkventno ponašanje prisutno u školi i okolini, mladi žele da podrže i prikažu svoj tkz. neformalni sistem čije vrijednosti prihvataju kao jedino ispravne. Međutim, svakako da ova procjena učenika zabrinjava kada je riječ o prisustvu delinkventnog ponašanja u školama i njihovoj okolini, što ukazuje na potrebu rane prevencije učenika još u osnovnim

školama, ali i neophodnosti primjene novih, efikasnijih, alternativnih vaspitnih oblika i metoda rada sa učenicima koji ispoljavaju delinkventno ponašanje. Upravo ovi podaci oslikavaju stvarno stanje problema vršnjačkog nasilja i potrebu intezivnijeg sprovođenja raznih preventivnih i edukativnih programa u školama.

Zaključak:

Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i mladih je pojava koja je rezultat dezorijentacije društva i koju je teško suzbiti, ali je svakako možemo kontrolisati kako bi njena pojava bila što manje prisutna. Razni oblici devijantnog ponašanja su postali svakodnevnica našeg društva. Današnje generacije mladih imaju sasvim drugačije poglede i interesovanja od ranijih generacija, pa i same metode i pristupi u radu s njima moraju biti drugačiji kada je u pitanju asocijalno ponašanje i korekcija asocijalnih stavova koji su izvor svih drugih ozbiljnijih oblika delinkventnog ponašanja. Socijalno neprilagođeno ponašanje mladih sve više poprima oblike agresivnosti koja se ispoljava kroz vršnjačko nasilje u školama, mjestima gdje djeca trebaju biti sigurna, a ne zlostavljana. Zato je neophodno u školama podsticati vaspitni koncept rada koji je unazad nekoliko decenija zapostavljen i u podređenoj ulozi u odnosu na obrazovni. Anomija društva prisutna je na svakom koraku i ona zahtjeva rad svih institucija na stvaranju novog sistema vrijednosti koji je prihvatljiv za sve. Upravo jedan od razloga što smo željeli ukazati na krizu sistema vrijednosti kod mladih i njihovo socijalno neprilagođeno ponašanje kao posljedicu anomije i dezorijentacije društva, jeste i činjenica da ovaj problem urušava ne samo dijete, nego i porodicu. Upravo iz tog razloga škole moraju ovom problemu posvetiti više pažnje, te uticati na korekciju asocijalnih stavova i ponašanja mladih koji su izvor svih drugih ozbiljnijih devijantnih vidova ponašanja.

Literatura:

1. Bogojević, S. (1991). *Psihološka atmosfera zatvora*. Zenica: KPZ Zenica.
2. Jugović, A. (2007). Sociološki pristup u definisanju pojma i tipova poremećaja ponašanja. U knjizi: *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih*, str. 11 – 28. Beograd: FASPER
3. Jugović, A. (2009). *Teorija društvene devijantnosti*. Beograd: JP Službeni glasnik.
4. Klaić, B. (1983). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod matice Hrvatske.
5. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Bešjeda: Banja Luka.

6. Macanović, N. (2014). *Kriminogena inficiranost učenika*. Banja Luka: EDC.
7. Macanović, N. (2020). *Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i mladih*. Banja Luka: Centar modernih znanja.
8. Milić, A. (2010). *Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije*. Banja Luka: Centar psiholoških istraživanja i zaštite mentalnog zdravlja.
9. Milosavljević, M. (2004). *Socijalna patologija i društvo*. Banja Luka: Filozofski fakultet Banja Luka.
10. Nikolić, Z. (1985). *Sociologija kazneno poravnog djelovanja*. Niš: Gradina.
11. Radovanović, D. (2007). *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih*. Beograd: FASPER
12. Radulović, D. (2006). *Psihologija kriminala - Psihopatija i prestupništvo*. Beograd: FASPER.
13. Tomić, R. (2005) *Komunikacija sa djecom delinkventskog ponašanja*. Tuzla: Denfas.

DISTURBED SYSTEM OF VALUES IN YOUNG PEOPLE THROUGH THE PRISM OF VIOLENCE

Abstract: *Socially-maladapted behavior of young people is a consequence of the crisis of society, disorganization, socio-economic situation, war events, but also the crisis of those factors that should be the carriers of socialization of the child's personality, especially family and school. Also, the rejection and overcoming of previous social norms, and still vaguely specified and undefined new ones, which are obviously not harmonized with the transformation of political, economic and social conditions in Bosnia and Herzegovina, make it difficult for young people to recognize and accept new social norms and values. The aim of this paper is to point out through the crisis of the value system how much young people today have pronounced antisocial attitudes and delinquent behavior in school, and how much it is necessary to work on correcting such antisocial behaviors and prevent all forms of deviant behavior in school and out of it.*

Key words: *socially maladapted behavior, value system, school, socialization.*